

„Ellene, megvallom, hivatalos és lényeges kifogást nem tehetek, mert kápláni teendőit pontosan végzi”

Gyász hírt tett közzé a Magyar Távirati Iroda 1930. március 30-án: elhunyt Pozsár Endre, Szentlőrinc-káta nyugalmazott plébánosa Újpesten, a Károlyi-kórházban. Egy plébános halála, hacsak híre-neve valamely okból nem terjeszkedett túl a pásztorként rá bízott nyájon, nem lett volna MTI-közlemény. Pozsár Endre esetében azonban volt ok: az első és akkor egyetlen cigány származású pap volt, akiről – zárul a közlemény – „Jókai Mór is megemlékezett egyik regényében”.

Kerestem, de nem találtam. Regényben legalábbis. Az Útleírások című könyvének Budapestről szóló részében viszont ír a fővárosi cigányokról, imígyen: „A fővárosi cigány [...] tisztességes polgár, aki adóját megfizeti, s jámbor családi életet él. Egyik leghíresebb primásnak huszonkét fia volt, s valamennyi mind derék ember lett. A legidősebb kapta az apja hegedűjét és művészi tehetségét, s folytatta a család nemes hírét, a többi mind polgári állásba jutott: pap és ügyvéd is vált közülük.”

Ha ekkoriban valóban Pozsár Endre volt az egyetlen cigány származású pap, akkor itt apjáról, fiútestvéreiről és róla van szó. De nem volt huszonegy fiútestvére, és apja sem tartozott a leghíresebb primások közé, s nem a fővárosban lakott, hanem Vácott – bár Vác nincs igazán messze Budapeستől.

Az író valamit félrehallhatott, de nem ez a lényeges, hanem az, hogy a gyorsan növekvő, a világvárossá fejlődés útján elindult – a mainál kisebb területű – Budapest cigány lakossága, ellentétben a vidékkel, mai kifejezéssel élve integrálódott. Jókai erről emlékezett meg. És joggal. A főváros a belügyminiszter által elrendelt 1893. évi országos cigányösszeírást nem hajtotta végre, mondván, minek. Ami másutt problémák forrása, itt nem.

Pozsár Endre 1856. február 24-én született Vácott. Amikor iskoláit megkezdte, még nem létezett általános tankötelezettség; csak szülei kívánhatták, hogy tanult ember legyen. És ez esetében nem csak az írás, olvasás, számolás megtanulását jelentette.

A 6. osztály elvégzése után (amelyet megelőzőtt négy elemi), 18 és fél évesen segítségkérő levelet ír a váci püspöknek. Ismert korabeli műfaj: a tehetséges, de szegény diákokkal tanáraik

kérvényt írtak a környék hivatalból is jóttevőjének. Pozsár Endre azt írta, hogy négy kisgyermeket nevelő szegény szülei saját erejükből képtelenek őt tovább taníttatni, és pártfogói sincsenek, ezért „alázatosan esedezem, kegyeskedjék Nagyméltóságod engem, mindenkitől elhagyottat iskoláim folytatásában bármi módon segíteni”.

A püspök segített, így 1876. május 29-én érettségizett a budapesti piaristáknál (ami akkor még nem a mai értelemben vett érettségi vizsga sikeres letételét jelentette, azt német mintára nem sokkal később, 1880-ban vezetik majd be).

Az ifjú a papi pályát választotta, és a váci papi szemináriumba jelentkezett. Fontos megjegyezni, hogy ekkoriban lényegesen nehezebb volt bejutni egy papneveldebe, mint orvos- vagy jogtudományt tanulni. A papneveldekben ugyanis numerus clausus volt, s a felvehetőknél lényegesen több jelentkező, míg egyetemre bárki érettségizett beiratkozhatott. Előnye viszont, hogy – mint a katonaiskolákban – nem volt tandíj, s ez sokat számíthatott. Döntő azonban a váci és budapesti piaristák véleménye lehetett, akik feltétlenül alkalmasnak tartották arra, hogy papi pályára lépjen.

Ha nem így gondolják, nem ajánlják, s akkor biztosan nem vették volna fel az ország egyetlen szemináriumába sem. De ha Pozsár Endre nem tanul tovább, akkoriban érettségijével is úr. Nyitva áll előtte a hivatalnoki-tisztviselői pálya, beléphet úri kaszinóba, és a társadalmi illemkódex szerint joga van fegyverrel elégtételt kérni és kapni sérelmeiért: párbajképes.

Három év után, 1879. július 27-én szentelték pappá Vácott. A nagy feltűnést keltő eseményről az ország legnépszerűbb képes hetilapja, a Vasárnapi Újság augusztus 3-i száma számolt be. A feltűnés oka, hogy „a fiatal pap egy váczi cigány családból való. Nagy közönség töltötte be a templomot, s ott voltak a szülők is. Mise után Virter kanonoknál ebéd volt, a ki áldomásában kiemelte az egyház ama személyválogatást nem ismerő anyai szeretetét, melylyel kivétel nélkül mindenkit keblére ölel. Érdekes részlete volt az ebédnek az új pap rokonai, kik a híres Rácz Pali vezetése alatt játszottak. Rácz maga is hivatalos volt az asztalhoz, és egész lelkesedéssel játszott.” Ha Pozsár Endre édesapja nem is volt a leghíresebb primások egyike (csak azt tudjuk, hogy cigányzenész volt), Rácz Pali a kor cigányzenész-szupersztárja. A legelőkelőbb rokon.

Papi működésének első fele a megszokottnál is mozgalmasabb volt. Káplán Bujákon (három ízben is), Bagon, Romhányban, Kunszentmiklóson, Újkécskén, Csépán, Csongrádon, Kiskunmajsán, Dorozsmán, Turán, Hatvanban. 1891-ben Kállón rövid ideig ideiglenes adminisztrátor (a plébánia vezetésével meghatározott időre megbízva), majd káplán Kiskunfélegyházán, Cegléden, Hódmezővásárhelyen. 1897-től Szentlőrinc-kátán adminisztrátor

(a plébánia vezetésével határozatlan időre megbízva), majd 1901-től plébános, és az marad 1928-ig, amikor is nyugdíjba vonul. A helyi annales azt őrzi róla, hogy plébánossága alatt új plébánia és kántorlak épült.

Működése vészterhesen kezdődött. 1880 nyarán Bagon szolgált. A falu 82 éves nyugalmazott postamestere levelet írt a püspöknek, amelyben elpanaszolta, hogy az ifjú káplán és az ő 35 éves hajadon lánya „a legnagyobb mértékben szerelmi viszonyba jöttek”, amire – írta – neki bizonyítékai vannak, de ezek között sem lánya teherbe esését, sem a falu száját nem említi.

A káplán ellen vizsgálat indult, de viselkedésében semmi kivetnivalót nem találtak. A késő utókor csak találgathat: akkoriban vénlánynak lenni nem csupán egyéni tragédia, hanem periférikus társadalmi és gazdasági élethelyzet is, amely előtt a lány talán vallási buzgóságba menekülhetett, a fiatal pap pedig, hivatásához illően, lelki támaszt nyújtott neki. Ezt vehette zokon a lánya pártában maradása miatt megkeseredett, az egész világra haragvó apa, aki az egyházért kezdett aggódni, amelynek „ilyen” rossz papjai vannak. A szóban forgó káplánról azt tudta, hogy szegény szülőktől származik, s „jobb lett volna, ha szegény ember maradt volna, mint rossz pap”.

Kunszentmiklóson 1884 elején segédlelkész. Plébánosa feljelenti a püspöknél, hogy lázít ellene. Ez persze nem hihető, de valószínű, hogy többről volt szó, mint az idős plébános és a fiatal káplán közötti szokásos feszültségről. A fiatal pap más típusú keresztény lelkiséget képviselhetett, mint az idős, talán hasonlót ahhoz, amit a nála két évvel fiatalabb Prohászka Ottokár, a századvég katolikus megújulásának vezéralakja.

Alighanem az történhetett, hogy az ifjú káplánnak volt mersze a hívek előtt kétségbe vonni az idős plébános véleményét, ítéleteit, amit az lázításként értelmezett és sérelmezett. Csak úgy áradt belőle a panasz: káplánja „semmi papi jellegű magaviselettel nem bír” (értsd: egészen más a papi szerepfelfogása, mint az övé), és „nemzetségi természeténél fogva – ezzel cigány voltára utalt – vakmerően hazudik és tagad”. A püspöknek írt levél alapján ezerszer inkább az gyanítható, hogy a plébános sarkos világlátása nem tolerálta a káplán árnyaltabb megközelítéseit, s azokat értelmezte így.

A következő panasz 1890 elején érkezett a püspökhöz. Ekkor Dorozsmán szolgált. A plébános ágyban fekvő betegként szánta rá magát levélírássra. Influenzás lett, az ügyek vitelét káplánjára bízta, de „azt kell tapasztalnom, hogy a hívek egy része nem akar megbízottammal érintkezni, hanem inkább betegágyamhoz kíváncsoznak lényegtelen ügyekben is, csak hogy káplánomat elkerüljék. Mi oka ennek? Vajon Pozsárnak nem finom modora-e, avagy cigány eredete? Nem tudom.” A viselkedése vele szemben is kifogásolható, durva, neveletlen, „mondhatnám, brutális” – alighanem azonban a fiatalabb pap övétől jócskán különböző szerepfelfogását és ennek védelmét észlelte így. De nem vádaskodik: „ellene, megvallom, hivatalos és lényeges kifogást nem tehetek, mert kápláni teendőit pontosan végzi; moralitása ellen sem tudok pozitív adatot” – írja a püspöknek, akitől káplánját eldiszponálni kéri.

Az 1894-es év Kiskunfélegyházán találja, ahol maguk a hívek jelentik fel, mondván, veszekszik a néppel, főleg a gyónás alatt. A már nem annyira fiatal káplán lelki megújódásra kívánja rávenni a híveket, akik ragaszkodnak a rítusként megismert katolicizmushoz. De egy nyári napon ennél is súlyosabb konfliktus robban ki. 23 éves férfit temet, akinek hozzátartozói a ravatal és a sír között „hosszabb menetet” kívánnak, de ő csak rövidebb úton hajlandó menni, s megy is a kántorsegéddel és a lobogóvivővel, ami miatt csődület támad, a tömeg kiabál és levályogvetőcigányozza. Plébánosa azt írja e kellemetlen ügyről a püspöknek, hogy „nem volt helyes eljárás a tömeg részéről, hogy inzultálta a fungáló papot, azonban a lelkésznek kell mindig körültekintőbbnek lenni, és nem adni az alkalmat ilyen botrányra”. Bár plébánosa aznap este megpróbálja lebeszélni, a káplán hajthatatlan: másnap feljelentést tesz a járásbírószágon, amely elítél három rendbontót hivatalból üldözendő bűncselekmény miatt.

Nem egyértelmű a plébános püspöknek írt leveleiből, hogy valójában mi is történt. Valószínűnek ezt tartom, hogy a káplán nem talált rá okot, hogy a halott emléke előtt tisztelgő hosszabb utat válassza a ravatal és a sír között. Ez csak a közösség tiszteletre méltó tagjainak jár ki, amit nem lehet pénzért megvásárolni. Jó nagy botrány lesz ebből, jósolja a plébános, s tanácsot ad püspökének, hová vezényelje el a botrány okozóját: Abonyba vagy Szentendrére – nem túl fontos helyek. A püspök elengedi a füle mellett. Hódmezővásárhelyre vezényli. Fontos hely. Szinte nagyváros.

Hódmezővásárhelyen lelkészként kiteljesedik, társadalmi kapcsolatai kiszélesednek. Fiatalokkal foglalkozik, hitoktató. Megtalálja igazi hivatását. Hitoktatóként tiszta lapra írhat, nem megrögzött szokásokkal kell hadakoznia. Megpályázza a kecskeméti hittanári állást. Támogatót szerez gróf Csáky Gyula szepesi főispán személyében. Csáky 1896. november 20-án ajánlólevelet ír főrendtársának, a váci püspöknek, amelyben „igen derék, ájtatos és mívelt lelkű fiatalember”-nek nevezi Pozsárt, aki „ifjú szívének teljes lángjával képes magával ragadni a fiatalokat a vallás felé”, amire a vallástalanodó korban oly igen szükség van. A püspök válaszában közli, hogy az állás már be van töltve, de „folyton szemem előtt lebeg az illető sorsa, s alig várom a kínálkozó alkalmat, hogy őt, már korára tekintettel is, valamely lelkészség

önálló vezetésével megbízom”. Hamarosan Szentlőrinc-káta adminisztrátorává, néhány év múlva plébánosává nevezi ki. Közepes hely.

A plébános élete kevésbé mozgalmas, mint a kápláné. 1908-ban megpályázza a mogyoródi plébánosi állást, nem titkoltan az ottani nagyobb javadalmazás miatt is. Segíteni kell özvegy édesanyját, írja, így viszonzva, hogy szegény sorsú szülei nagy áldozatokat meghozva tanították. „Jelenlegi plébániám szerény jövedelméből ez ideig csak a legkisebb mértékben felelhettem meg annak a kötelezettségnek, mit szegény szüleim és testvéreim iránt érzett szeretetem reám rótt.” A püspök, idézi fel az emléket, ismeri is édesanyját: akkor találkozott vele, amikor betegeskedett, s a püspök „édesanyám házáat legmagasabb látogatásával kitüntetni méltóztatott”.

Nem kapja meg az állást. 1910-ben viszont kitünteti Balogh Lajos rozsnýói püspök, aki egyházmegyéje tiszteletbeli tanácsosává nevezi ki, ami violaszínű öv viselésére jogosította. Balogh fél évvel idősebb Pozsárnál, aki tíz évvel túléli őt. Együtt jártak a piaristákhoz, együtt végezték a szemináriumot, ugyanabban a hónapban szentelték őket pappá. Később is többször találkoztak. A rozsnýói püspök a váci püspöknek 1910. szeptember 17-én írt levelében elmondja, hogy Szentlőrinc-kátán ünnepelte pappá szentelésének 31. évfordulóját. Azért döntött a címadoományozásról, mert – mint írja – „mindenkor épültem Pozsár Endre paptársam tettetés nélküli alázatosságán, követésre méltó egyházas érzületén, egyházi felsőbbsege iránti mélységes tiszteletén és ragaszkodásán”.

Az idő a cigány pap feje felett sem múlt nyomtalanul. Sokat betegeskedett, s édesanyja halála után végképp rászakadt két kereset és vagyon nélküli hűgának eltartása (özv. Karvay Gyuláné Pozsár Aranka, 1863; Pozsár Margit, 1870), akiket magához vett a plébániájára. 1926-ban megérte érettségijének 50. jubileumát. A hajdani 48 együtt érettségizőből még 14 volt életben, és tízen jöttek el. A cigány fiú együtt érettségizett későbbi közigazgatási bírósági tanácselnökkel, kúriai bíróval, nagykereskedővel, követségi titkárral, egészségügyi tanácsossal, rendőrfőkapitány-helyettessel, nagy hírűvé lett újságíróval, MÁV-főfelügyelővel, városi tanácsossal. A piarista kápolnában tartott misét természetesen Pozsár Endre celebrálta volt osztálytársainak. (Az eseményről kiadott MTI-közlemény tévesen nagykatái esperesplébánosnak titulálta.) Ebben az évben még egy nyilvános szereplést vállalt: kiállt a választókerület országgyűlési képviselője, a gróf Bethlen István miniszterelnök konszolidációs politikáját támogató gróf Teleki Tibor mellett, akit újraválasztottak.

Mindezeket követően felgyorsul a szentlőrinc-káptaláni plébános testi és szellemi állapotának romlása. 1928 februárjában a vármegye főispánja egy neki címzett magánlevelet továbbít a püspöknek, amely a szentlőrinc-káptaláni egyházközség helyzetéről számolt be. A levélíró szerint a plébános már csak egy „bácsi”, „önmagával is tehetetlen, összeférhetetlen természetű és egyáltalán nem pap”, s addig pörölt a hívekkel, hogy azok csak polgári házasságot kötnek, egyházit nem.

Áprilisban a püspök levélben szólítja fel, hogy kérje nyugdíjazását, majd elküldi hozzá a toalmási esperesplébánost, hogy erre rábeszélje. El akarja kerülni, hogy hivatalból kelljen megindítani a nyugdíjazási eljárás rosszízű procedúráját. Az esperes áldatlan állapotokról számol be: a plébános több éve elhanyagolta a könyvelést, s „úgy a lelkipásztori, mint az egyházközség vezetése körüli építőmunkát egészen előlről kell kezdeni”.

A kérvényt június 1-jei dátummal kapja meg, Pozsár Endre hamarosan nyugalmazott plébános lesz. 1929 februárjában, utoljára, segítségkérő levelet ír a püspöknek, mert „[n]ővéreimnek a végső nélkülözés folytán a kétségbeesés határát érintő levelei egész valómat éjjel és nappal annyira megragadják, hogy szintén lelkiállapotom elborulását kezdem érezni”. A püspök segít. Egy év múlva pedig szokásos módon, körlevélben tudatja az egyházmegye papságával, hogy március 22-én az első magyarországi cigány pap életének 75., papságának 51. évében hosszú, súlyos betegség után jámborul elhunyt az Úrban.

A cikk Pozsár Endrére vonatkozó adatainak fő forrása: Váci Püspöki és Káptaláni Levéltár, Acta privata tárgyi sorozat, fasc. 126., Nr 3.